

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

Іщенко Олег Миколайович

УДК: 321.01 (477) (09)

**ПОЛІТИЧНІ МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ ВЛАДНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ
ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА:
ІСТОРИКО-ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ**

23.00.01- теорія та історія політичної науки

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Київ – 2006

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі політичних наук і культурології Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник: доктор політичних наук, професор

Обушний Микола Іванович,

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка,

професор кафедри політології

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор

Волинка Григорій Іванович,

Національний педагогічний університет

імені М.П. Драгоманова,

проректор з наукової роботи

та міжнародних зв'язків

кандидат політичних наук

Ляшенко Тетяна Михайлівна,

Інститут політичних і етнонаціональних

досліджень НАН України,

відділ теоретичних та прикладних

проблем політології,

науковий співробітник

Провідна установа: Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України, відділ правових проблем політології

Захист відбудеться “ 31 ” березня 2006 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К.26.053.12 Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9

Автореферат розісланий “27” лютого 2006 року.

Учений секретар

Спеціалізованої вченої ради

Н.В.Крохмаль

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. На початку XXI століття, коли значна частина світу і в тому числі українське суспільство поринули у процес соціально-політичних трансформацій, на перший план виходить проблема реформування всієї політичної сфери, зокрема, владних відносин. Виникла ситуація, за якої старі, придатні у минулому методи, засоби та механізми управління, регулювання влади, стали неефективними у ринкових умовах. Україна, йдучи до світової спільноти, має також реформувати власний соціально-політичний устрій та політичні механізми, що регулюють інститути влади і відносини між ними.

Актуальність теми продиктована зростанням ролі та значення влади як універсального регулятора, а також потребами адаптації регулятивних механізмів владних відносин на шляху трансформації українського суспільства. Невідкладність розв'язання проблем владних відносин значно актуалізується у контексті входження України у світові структури. Відтак, об'єктивно актуальність теми зумовлена необхідністю пошуку нових механізмів владних відносин у трансформаційний період.

Стан і рівень розвиненості будь-якої країни визначається ефективністю науково-теоретичного забезпечення практичної діяльності інститутів влади, їх структури та механізмів функціонування. Прискорення трансформаційних і модернізаційних процесів в Україні особливо актуалізує розвиток теорії політичних механізмів регулювання владних відносин. Їх завдання полягає в гармонізації суспільних відносин та соціального захисту особистості, у сприянні реформуванню політичної системи, реалізації цілей і завдань, що стоять перед суспільством в економічній, соціальній і духовній сферах у процесі трансформації українського суспільства.

У вітчизняній науковій літературі сьогодні значно активізувалась науково-дослідна робота по створенню нової науково-методологічної бази для фундаментальної розробки теоретичних і методологічних проблем розвитку влади і владних відносин в Україні. Важливі аспекти цієї проблеми розроблялись в працях В. Андрущенка, В. Амеліна, В. Бабкіна, І. Варзара, Г. Волинки, Л. Губерського, М. Ільїна, Ф. Кирилюка, А. Колодій, В. Копейчикова, В. Кременя, В. Литвина, М. Обушного, О. Романюка, С. Рутара, С. Телешуна, В. Халіпова, Ю. Шемшученка, Л. Шкляра, П. Шляхтуна та ін.

Ця тема була присутня в роботах найвидатніших мислителів різних епох, починаючи від Стародавніх часів. Її розробляли Конфуцій у Китаї, Платон, Аристотель і Полібій у Греції, Цицерон у Стародавньому Римі. Їхня заслуга в тому, що вони вперше

сформулювали завдання свідомого впливу на владні відносини та окреслили початкові механізми їх регулювання.

Ті чи інші проблеми владних відносин і зростання їх соціального впливу були в центрі дослідницького інтересу А. Августина і Ф. Аквінського, Г. Алмонда, Х. Арендт, Р. Арона, Дж. Бернхема, Д. Белла, З. Бжезинського, М. Вебера, Г. Гегеля, Дж. Гелбрейта, Т. Гоббса, М. Грушевського, Р. Даля, Р. Дарендорфа, Д. Істона, А. Камю, І. Канта, В. Леніна, В. Липинського, Дж. Локка, Н. Макіавеллі, К. Маркса, Ш. Монтеск'є, Т. Парсонса, К. Поппера, Б. Рассела, Ж. Ж. Руссо, А. Тойнбі, Е. Тоффлера, М. Янга, К. Ясперса та ін.

У політологічному плані певні проблеми влади і механізмів владних відносин розглядаються в роботах українських науковців. Зокрема, у працях О. Бабкіної, В. Баркова, В. Бебика, В. Беха, В. Богданова, М. Головатого, В. Горбатенка, М. Кармазіної, І. Кресіної, А. Кудряченка, І. Кураса, Ю. Левенця, Т. Ляшенко, М. Михальченка, Г. Новічкова, А. Пахарєва, В. Ребкало, Ф. Рудича, О. Салтовського, М. Хилька та ін. Однак, в їх працях досліджувана нами проблема висвітлюється лише у плані аналізу інших проблем.

Сутність, особливості функціонування влади, її ресурси та механізми регулювання політико-владних відносин досліджуються в працях таких науковців, як В. Буренко, В. Денисенко, В. Журавльов, С. Кузнєцова, М. Обушний, В. Патрушев, В. Пугачов, О. Соловійов та ін.

Але спеціально політичні механізми регулювання владних відносин в комплексному вигляді у сучасній політологічній літературі поки що не досліджувалися. Історико-політологічному аспекту політичних механізмів владних відносин в трансформаційний період українського суспільства саме і присвячена ця дисертація.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація є складовою планової наукової теми кафедри політичних наук і культурології Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького "Соціальні, політичні, правові та культурні фактори інтегрування України в європейське і світове співтовариство", затвердженої на засіданні вченої ради університету (протокол №3 від 15 січня 2002 р.). Тема дисертаційного дослідження затверджена на засіданні вченої ради Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (протокол № 1 від 28 серпня 2003 року).

Метою дисертаційного дослідження є розробка теорії та методології дослідження політичних механізмів регулювання владних відносин. Йдеться про аналіз джерел, спеціальної літератури про політичні механізми, що регулюють, забезпечують скоординованість у відносинах законодавчої влади, виконавчо-розпорядчих органів,

судових інституцій, громадських організацій та інститутів громадянського суспільства. В основі цієї мети аналізуються головні ідеї і концепції трансформації у трьох механізмах владних відносин: законодавчому, виконавчому і судовому.

Відповідно до поставленої мети в дисертації вирішуються **завдання**:

- проаналізувати історіографію проблеми та історію розвитку основних ідей і концепцій влади і політичних механізмів владних відносин;
- конкретизувати теоретико-методологічний інструментарій дослідження політичних механізмів регулювання владних відносин;
- здійснити ретроспективний аналіз ідей і концепцій влади та політичних механізмів регулювання владних відносин в історії української державності та основних форм її прояву як протоінститутів і протомеханізмів сучасної влади;
- визначити концептуальні, теоретико-методологічні засади дослідження механізмів владних відносин в контексті структурної трансформації політичної системи українського суспільства;
- на основі політологічного аналізу визначити напрями оптимізації політичних механізмів регулювання відносин між відповідними інститутами влади;
- провести історико-політологічний аналіз теорій щодо шляхів демократизації політичних механізмів регулювання владних відносин у трансформаційному суспільстві.

Об'єктом дослідження виступають теорія та історія розвитку влади, владних відносин і оптимізації механізмів влади.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні засади аналізу ідеї політичних механізмів регулювання владних відносин та концептуальні підходи до їх вивчення у процесі трансформації українського суспільства.

Методологія дослідження. У дисертації застосовано комплексну методологію. Фундаментальною методологічною базою став історико-політологічний аналіз, який дозволяє всебічно вивчити теорію та історію розвитку політичних механізмів регулювання владних відносин в умовах трансформації в Україні. Широко використовуються системний, ретроспективний, порівняльний, аналітичний методи. Автор спирається на політологічні, філософські, історичні і загально-методологічні принципи і положення.

Авторська концепція базується на детальному аналізі та узагальненні теоретико-методологічних підходів, що є у науковій літературі, присвяченій дослідженню механізмів владних відносин і трансформації українського суспільства, на узагальненні ідей, концепцій, досвіду демократизації владних відносин в Україні та на порівняльних дослідженнях аналогічних процесів в країнах розвиненої демократії.

Наукова новизна одержаних результатів обумовлена сукупністю поставлених завдань і способів їх вирішення. Дисертаційна робота є фактично першим спеціальним компаративним дослідженням сучасного стану теорії і перспектив становлення і функціонування політичних механізмів регулювання владних відносин у процесі трансформації українського суспільства. Основні положення, що розкривають базову концепцію дисертації і визначають її новизну, полягають у наступному:

- на основі дослідження історіографії проблеми вперше проведено аналіз теоретико-методологічних засад; обґрунтовано доцільність розширення науково-дослідницького простору для вивчення політичних механізмів регулювання владних відносин в умовах трансформації українського суспільства;

- розкрито нові можливості використання теоретико-методологічного інструментарію дослідження; поглиблено наукову розробку понять “владні відносини”, “механізми влади”, “регулювання владних відносин”, а також дана авторська конкретизація і розроблена схема теоретичної інтерпретації категорії “політичні механізми регулювання владних відносин”;

- в результаті ретроспективного аналізу простежена еволюція ідеї політичних механізмів регулювання владних відносин у процесі становлення протомеханізмів української державності, у посиленні впливу громадянського суспільства на владні відносини;

- визначені концептуальні, теоретико-методологічні засади ідей і теорій виникнення і розвитку політичних механізмів регулювання владних відносин, виходячи з розуміння останніх, як компонентів структурної трансформації політичної системи українського суспільства;

- на основі політологічного аналізу визначені напрями оптимізації політичних механізмів регулювання владних відносин з урахуванням об’єктивних та суб’єктивних передумов, особистісних та інституціоналізованих факторів, що впливають на виконання владою завдань трансформації українського суспільства;

- проведено історико-політологічний аналіз теорій щодо шляхів демократизації суспільства, яка здійснюється в залежності не тільки від інститутів влади, але і від політичних механізмів регулювання всієї системи владних відносин у трансформаційному суспільстві;

- у контексті конкретизації категорії “трансформація суспільства” визначені політичні механізми регулювання відносин між інститутами державної і недержавної, політичної і неполітичної влади відповідно до європейських і світових тенденцій та закономірностей.

Науково-теоретичне значення одержаних результатів полягає у розробці теорії і методології трансформування інститутів влади та становлення і функціонування політичних механізмів регулювання владних відносин. Реалізований у дисертації історико-політологічний аналіз створює реальні можливості пошуку ефективних шляхів практичного вирішення проблем реформи політичної системи українського суспільства.

Практичне значення дисертації полягає в тому, що її науково-аналітичні матеріали та теоретико-методологічні рекомендації можуть бути використані при розробці конкретних програм, пов'язаних з демократизацією владних відносин і трансформацією суспільства. Одержані результати будуть корисними державним службовцям, політичним діячам і лідерам, практикуючим політикам та політологам, всім, хто вивчає проблеми функціонування влади та регулювання владних відносин.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною роботою. Сформульована концепція, яка містить теоретико-методологічне дослідження ідей і теорій, положення наукової новизни, висновки й рекомендації належать особисто автору. Публікації дисертанта одноосібні.

Апробація результатів дисертації. Основні положення, висновки і практичні рекомендації дисертаційної роботи доповідались та обговорювались на засіданнях та науково-методичних семінарах кафедри політичних наук і культурології Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, на ряді наукових, науково-практичних конференцій та семінарів: Всеукраїнській конференції “Сільська молодь: проблеми і перспективи” (Черкаси, 2002); Міжнародній науковій конференції “Управління активними системами в бізнесі, освіті, техніці” (Черкаси, 2003); Науково-практичному семінарі „Розвиток банківської системи в Україні” (Черкаси, 2004); Науковій конференції „Імператив національної консолідації: потенціал партійної системи та ресурси громадянського суспільства України” (Донецьк, 2005); Науково-практичній конференції “Педагогічна освіта України: національні традиції та європейські інновації” (Київ, 2005); Перших Курасівських читаннях „Етнополітична ситуація в Україні напередодні парламентських виборів” (Київ, 2005), а також на сесіях Осередку наукового товариства ім. Шевченка у Черкасах (XIII сесія - 2002 р.; XIV сесія - 2003 р., XV сесія - 2004 р.).

Публікації. Основні положення і результати дослідження викладені автором в 9 наукових публікаціях, 4 з яких містяться у фахових виданнях ВАК України.

Структура дисертації. Мета і завдання дослідження та логіка реалізації пізнавальної концепції визначили структуру дисертації, що складається зі вступу, трьох розділів (які поділені на підрозділи), висновків і переліку використаних джерел (232

позиції). Обсяг роботи – 201 сторінка, основна частина дисертації – 183 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **“Вступі”** обґрунтована актуальність теми, розкритий стан наукової розробки теорії та історії влади і політичних механізмів регулювання владних відносин, конкретизовані теоретико-методологічні завдання дослідження владних відносин, сформульовані проблемна ситуація і мета дослідження.

У першому розділі **“Теоретико-методологічні підходи до вивчення політичних механізмів регулювання владних відносин”** на основі аналізу наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених розглядаються ідеї, концепції, доктрини, теорії та конкретизується теоретико-методологічний інструментарій дослідження влади, владних відносин і політичних механізмів їх регулювання.

У підрозділі 1.1. **“Концептуальні засади дослідження політичних механізмів регулювання інститутів влади і владних відносин”** обґрунтовується теза про те, що в нових умовах зазнає трансформації і сама методологія. Оновлювана методологія збагачує концептуальні засади організації пізнавальної діяльності, виокремлення в ній умов, структури, принципів і змісту теорії про трансформацію політичної влади. Дисертант аналізує ідеї і теорії про владу, зокрема структурно-функціоналістські, комунікативні, постмодерністські, реляціоністські та інші концепції.

В якості однієї із вихідних концептуальних, теоретико-методологічних основ дослідження дисертант використовує характеристику влади і владних відносин, подану у Короткому енциклопедичному словнику „Філософія політики” (К., 2002.), де зазначається, що „кожна форма влади має спеціалізовану систему соціальних норм, контролю й санкцій, а у взаємодії вони доповнюють, контролюють одна одну, переплітаються в системі соціальних зв’язків, утворюючи складну систему владних відносин – систему влади” [с.123].

Для теоретико-методологічного дослідження влади і владних відносин дисертант використовує три основних компоненти: гносеологічний, теоретичний і методологічний, завданням яких є пізнання сутності владних відносин і механізмів їх регулювання. Компонент теоретико-методологічної частини визначає систему методів, принципів і способів організації теоретичної і практичної діяльності інститутів влади.

Як теорію науки, методологію автор безпосередньо пов’язує з гносеологією. Разом вони спираються на закони, емпіричну дослідницьку техніку та на людський досвід і логічні роздуми. Серед проблем, що розробляються методологією, автор розглядає такі як аналіз та опис структури влади, етапів наукового дослідження; аналіз методологічного

інструментарію; визначення сфери застосування процедур і методів; аналіз пізнавальних принципів, підходів і концепцій, які формувались на різних історичних етапах розвитку політичної влади та її механізмів. Так, при цьому дисертант посилається як на основоположну концептуальну тезу щодо категорій, тезу Т. Гоббса, Дж. Локка і Ш. Монтеск'є, в контексті якої І. Варзар акцентує увагу на трьох механізмах практичного владарювання: 1) законодавчий (парламент), 2) виконавчий (уряд) і 3) судово-правовий (різнорівневі суди).

Дисертант висвітлює концептуальну роль синергетики в інноваційному розвитку методології, яку вона відіграє у науковому пізнанні інститутів влади і відносин між ними. Прискорюючи інтеграцію наукових досягнень в рамках різних методологічних напрямків, синергетика пізнає механізми самоорганізації, переходу від хаосу до порядку у системах владних відносин.

У гносеологічному аспекті автор спирається на методологію для виокремлення сукупності концептуальних підходів, пізнавальних методів і засобів, що можуть бути використані у дослідженні політичної влади та механізмів регулювання її інститутів. Перш за все, визначаються вихідні принципи і засоби, передумови та принципи організації пізнавальної і практично-перетворюючої діяльності у сфері політико-владних відносин. Ґрунтуючись на законах пізнавальної діяльності, автор зосереджується на тих суть теоретичних проблемах, що є характерними для механізмів політико-владних відносин у життєдіяльності людей. Йдеться про історико-політологічні, філософські і загально-методологічні принципи і положення.

У підрозділі 1.2. *“Політична наука про владу, владні відносини та механізми їх регулювання”* автор доводить, що ефективність політико-владної діяльності залежить в значній мірі від ступеня розробленості теорії політичних механізмів владних відносин. У контексті історії політичної науки дисертант досліджує виникнення ідей та теорій влади, тих чи інших механізмів влади і регулювання владних відносин. Так, автор аналізує вплив на політичну науку ідеї поділу влади, яку першими розробляли Дж. Локк у праці *„Два трактати про правління”* (1690) – законодавча і виконавча, а судова влада розчинена у виконавчій та Ш. Монтеск'є у праці *„Про дух законів”* (1748) – законодавча, виконавча і судова влади, що є ефективним механізмом їх взаємостримувачів і протизваг.

На основі аналізу вітчизняної і світової політичної думки дисертант констатує, що у сучасній теорії політики “політичний механізм регулювання владних відносин” використовується як комплексна, системна категорія, яка включає в себе сукупність політичних, організаційних, правових, територіальних, матеріально-фінансових, інформаційних та інших пристроїв, засобів, що використовуються для реалізації

владних рішень. Правову компоненту механізму регулювання владних відносин складає система правових норм, організаційно-правових форм і методів, визначених законодавчими актами, а також сукупність правових норм, які визначаються статутами територіальних громад і рішеннями відповідних рад.

У формулюванні концептуальних засад дослідження дисертант дійшов того ж висновку, що й В. Бебик, який підкреслює, що практично всі теорії і концепції політики побудовані на розумінні того, що саме відносини влади визначають характер політичної сфери суспільства. Автор бере за основу відоме визначення Єжи Вятра щодо структури і основних складових механізму владних відносин. Аналізуються також раціональні пропорції між ринковими і державними, політичними і неполітичними механізмами та шляхи демонтажу механізмів командної економіки і впровадження нових механізмів регулювання, як державних, політичних, так і механізмів громадянського суспільства.

Зростаючу роль у дослідженні і розробці теорії механізмів влади відіграють політичні технології, які постають за дослідженням автора інтегративним використанням політичних механізмів регулювання владних відносин. У механізмах регуляції влади використовуються різні політичні технології, як загальні, так і індивідуальні. Особливим регулюючим механізмом владних відносин сьогодні є технології виборчих кампаній.

Вихідну концепцію політичних механізмів регулювання владних відносин можна синтезувати з праць вітчизняних дослідників. Так, характеризуючи управлінську піраміду, М. Лукашевич і В. Бех відмічають, що кожна з гілок влади формує свій специфічний механізм функціонування та розвитку. Законодавча влада – створює механізм нормоутворення, виконавча влада – механізм реалізації законів, судова – забезпечує механізм дії закону. Четверта гілка влади – народовладдя – володіє механізмом громадської думки і здійснює функцію соціального контролю за направленістю та якістю функціонування управлінської піраміди.

Ті чи інші механізми владних відносин розробляються у політичному маркетингу, який досліджує політичний ринок, виборчу інженерію і політичне рекламування, як важливі механізми регулювання владних відносин. У науково-теоретичному аспекті політичний менеджмент забезпечує систему регулювання владних відносин ефективними методами, технологіями і механізмами правового менеджменту та політичного маркетингу. Він передбачає безпосередні механізми ухвалення та втілення в життя політико-владних рішень. За елітною концепцією влади цю функцію виконує політична еліта.

Другий розділ **“Політичні механізми регулювання владних відносин в історичному контексті української політичної науки”** присвячений ретроспективному

аналізу ідеї механізмів владних відносин, а також еволюції політичних і неполітичних механізмів регулювання владних відносин в історії української держави.

У підрозділі 2.1. **“Ретроспективний аналіз ідеї політичних механізмів регулювання владних відносин в історії української державності”** дисертант проводить всебічне дослідження ідеї політичних механізмів регулювання владних відносин в межах території сучасної України, що зумовило ґрунтовний розгляд історичних форм української державності та її суверенітету. Йдеться про концептуальну роль обґрунтування ідеї суверенітету як найважливішої ознаки держави і найвищої влади над суспільством, яке першим в історії політичної науки здійснив Ж. Бодуен у праці „Шість книг про державу” (1577).

Дисертант наголошує, що значний вплив на розвиток політичної думки в Україні у теоретико-методологічному аспекті справили такі найбільш видатні політичні та громадські діячі і мислителі минулого, як Нестор, митрополит Іларіон, Володимир Великий, Ярослав Мудрий, Володимир Мономах, Данило Галицький, Богдан Хмельницький, Пилип Орлик, Іван Мазепа та ін. Над цією проблематикою міркували також представники Кирило-Мефодіївського товариства.

М. Драгоманов, запропонувавши свій власний проект Конституції, говорив про Україну як автономну державну одиницю у складі демократичної Росії. М. Грушевський відстоював ідею „широкої політичної автономії” України в складі Російської республіки. На відміну від нього, О. Рудницький, завжди твердо стоячи на позиціях самостійництва, відстоював Україну не як автономію, не як федеративну частину іншої держави, а як самостійну суверенну державу.

Ознаки державності та розвитку владних відносин і політичних інститутів на українській території зафіксовано історичною наукою у міжплемінному союзі антів, які користувались механізмом скликання віче усіх антів і прийняття на ньому необхідних рішень. Автор підтримує висновок С. Грабовського, С. Ставроянї, Л. Шкляра, про те, що початком української державності можна вважати III-VI ст. н.е. Конкретні передумови для розвитку політико-правових ідей про політичні механізми регулювання владних відносин в Україні почали закладатись ще у період княжої Київської Русі, Галицько-Волинської та Литовсько-Руської держави. Аналіз свідчить, що на основі узагальнення державотворчих ідей звичаєве право було єдиним джерелом правових норм як у переддержавну епоху, так і в перший період української державності. В історії становлення владних відносин, в українському державотворенні яскравою сторінкою стало виникнення українського козацтва й Запорізької Січі.

Варто підкреслити, що у другій половині XVII ст. важливу регулюючу роль відігравав інститут генеральної старшини. Рада генеральних старшин фактично поєднувала у собі законодавчий, виконавчий та судовий механізми влади. А у механізмі генерального уряду Рада генеральної старшини здійснювала зв'язуючі функції між Радою старшин та гетьманом.

Офіційні політико-правові акти Війська Запорізького, написані Пилипом Орликом в 1710 році, мають велике історичне значення і вважаються однією з перших серед європейських конституцій. В ній були сформульовані головні принципи побудови держави, закладені демократичні підвалини управління та діяльності органів державної влади, зокрема такого політичного механізму, як механізм поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову гілки влади.

Подальша історія та теорія політичних механізмів української державності досліджується в контексті розвитку нових політико-владних відносин. У процесі перетворення традиційної системи на демократичну починають працювати механізми плюралістичної, партійної, законодавчої та виконавчої влади, створюється нова структура політичної влади.

У підрозділі 2.2. *“Концептуалізація політичних пріоритетів трансформування держави і механізмів владних відносин в Україні”* аналізуються проблеми формування сучасної концепції зміцнення державного суверенітету, що поєднувала б напрями і українські національні пріоритети трансформації держави. Дисертант виходить із концептуальної ідеї Г.Гегеля, що наука про державу є представленням тієї організації, якою володіє народ. Вона має сприяти подальшому розвитку теорії і практики оптимального розвитку механізмів владних відносин в Україні. Йдеться про концептуалізацію, що обґрунтовує такі принципи, як всезагальність трансформації, мозаїчність і полівекторність політичної організації, поліфуркативність розвитку, поєднання пріоритетів змін і стабільності.

У соціально-політичному аспекті сьогодні особливо потрібна демократична концепція регулювання інститутів влади і відносин між ними, яка аргументувала б перехід від однієї форми правління до іншої і відповідну передачу частини механізмів влади і владних відносин. Дисертант підтримує висновки П. Шляхтуна, М. Обушного та російських політологів В. Пугачова і О. Соловйова про те, що здійснення влади упорядковується й регулюється за допомогою спеціального механізму влади – системи організацій та норм їх влаштування й діяльності. Стосовно суспільства механізмом влади виступають державні органи, право, політична система в цілому. Кожний з інститутів цієї системи притаманними йому засобами бере участь у здійсненні політичної влади. Можна

розрізняти механізми: а) створення; б) дії, взаємодії, існування, функціонування; в) передачі влади.

Розглядаючи політичні механізми, дисертант, перш за все, конкретизує самі категорії “механізм”, “політичний механізм”, “механізм функціонування влади”, “політичний механізм регулювання владних відносин” та аналізує їх співвідношення і взаємодію. Підкреслюється, що в загальному значенні механізм – це пристрій для передачі та перетворення, реалізації рухів чи дій, які об’єднані в систему ланок, “підмеханізмів” – вторинних механізмів, в котрій діяльність, рух однієї чи декількох ланок, компонент викликає цілком визначені, відповідні дії, рухи інших ланок, складових “підмеханізмів”. Політичний же механізм – це внутрішній устрій, система політичного життя, наприклад, механізм поділу влади, державний механізм управління, демократія як механізм функціонування влади тощо.

У науці диференціюються, в свою чергу, дві системи політичних механізмів: з одного боку, – механізми функціонування влади, і з іншого, – механізми регулювання інститутів влади і відносин між ними. Зокрема, механізми функціонування влади поділяються на такі: підпорядкування, превалювання, панування, організація, керування і контроль. Політико-правові норми функціонування цих політичних механізмів владних відносин, зазвичай, закріплюються у державно-правових актах і забезпечують дотримання законів, норм і правил політичної життєдіяльності людей та виконують роль зворотного зв'язку.

У третьому розділі **“Теоретичні проблеми оптимізації політичних механізмів владних відносин за умов трансформації українського суспільства”** визначаються науково-теоретичні основи і напрями оптимізації механізмів влади, а також аналізуються основні теорії щодо шляхів демократизації політичних механізмів владних відносин в сучасній Україні.

У підрозділі 3.1. **“Політологічний аспект оптимізації механізмів регулювання влади і владних відносин в Україні”** розглядаються теоретичні основи оптимізації політичних механізмів регулювання владних відносин з урахуванням особливостей їх розвитку за умов трансформації суспільно-політичного життя.

Дисертант показує, що зміцнення незалежності Української держави зумовлює необхідність теорії оптимізації, адекватної глобальним трансформаціям не тільки в Європі, але й у всьому світі. Суверенний статус, миролюбні засади зовнішньої політики України, мирний характер трансформаційних змін у суспільстві забезпечують подолання тоталітарних і авторитарних механізмів влади, перехід до „соціально розвиненої плюралістичної демократії” (З. Бжезинський). На основі ідей провідних фахівців здобувач

узагальнює теорію трансформації українського суспільства в контексті глобальних трансформацій, входження України у світове співтовариство.

Розробка політологічного аспекту оптимізації механізмів регулювання владних відносин показує, що оптимізація дає вибір найкращого варіанту із можливих; приведення системи в найкращий, найефективніший (оптимальний) стан. У політологічній літературі оптимізація визначається як процес досягнення оптимуму, тобто сукупності найбільш сприятливих умов та найкращого методу вирішення завдань і досягнення мети відповідно до сучасних тенденцій розвитку цивілізації. Останніми детермінується сукупність методів і рішень щодо регулювання влади, які спрямовані на впорядкування етапів та раціоналізацію процедур влади, на визначення обмежень і критеріїв нових політичних механізмів влади.

Автор вважає, що основними особливостями оптимізації політичних механізмів регулювання владних відносин в умовах трансформації українського суспільства є глобалізація, демократизація, модернізація, гуманізація, дебіюрократизація, створення раціональних і ефективних механізмів соціального партнерства, співпраці влади з опозицією та зростання ролі і значення морально-етичних чинників влади. Демократизація влади досягається побудовою упорядкованої ієрархічної мережі інституціоналізаційних підсистем і механізмів представництва, відставки і зміни суб'єктів влади.

Оптимальність є основним законом політичних механізмів регулювання владних відносин, визначальним у період зміни повноважень і механізмів влади між президентсько-парламентським і парламентсько-президентським правлінням. Інформаційні та комп'ютерні технології, методи моделювання, математичні методи дозволяють досягти результатів відповідно до критеріїв оптимізації з максимальним соціально-політичним ефектом.

У підрозділі 3.2. *“Теорія демократизації політичних механізмів регулювання владних відносин в Україні в трансформаційний період”* аналізуються вітчизняні ідеї і концепції щодо демократичного розвитку політичних механізмів регулювання владних відносин з урахуванням надбань світової науки, особливо теорій партисипаторної, елітарної, поліархії, ліберальної, корпоративної та інших концепцій демократії. Теорія та практика, за виразом М. Вебера, мають аналізувати різні форми демократії, „як вони функціонують, установити, які наслідки для життєвих відносин” мають. Наука спрямовується на пошук шляхів сучасної демократизації, соціально-політичного руху за утвердження народовладдя, за децентралізацію та деконцентрацію державної влади. У соціальних взаємодіях необхідна демократизація регулюючих механізмів владних відносин між суб'єктами політики: субординації, координації та реординації. Демократичні механізми владних відносин характеризуються перевагою координації і реординації

(референдуми, вибори), функціональних і інституціональних, внутрішніх і зовнішніх механізмів влади.

Якщо у попередні роки в теорії і практиці владних відносин превалювали авторитарні механізми, то сьогодні завдання полягає саме в тому, щоб забезпечити незворотний перехід до демократичних, науково обґрунтованих політичних механізмів. Основними шляхами демократизації вказаних механізмів є, на думку дисертанта, соціальне партнерство між громадськістю, владою і бізнесом, а також конституційне закріплення місцевого самоврядування. Останнє значно підвищує роль безпосередньої демократії як механізму участі усіх членів територіальної громади у прийнятті політико-владних рішень. У цьому процесі знаходять своє поєднання дві групи механізмів регулювання владних відносин: безпосередньої демократії і системи місцевого самоврядування. Дослідження наукової літератури з даної проблеми засвідчує наявність розбіжностей в інтерпретації категорії „безпосередня демократія”. Дисертант аргументує своє розуміння безпосередньої демократії.

Сучасна теорія демократизації детермінується глобальними трансформаційними масштабами і включає у себе зміст не тільки змін у політичній сфері але й змін у суспільстві, що тягне за собою глибокі зрушення в структурі владних відносин. Тому науково-теоретичне забезпечення – основа основ зміцнення демократичного ладу, його народної підтримки, що гарантує суверенітет громадської думки і можливість конструктивної опозиції, участь народу в управлінні і розширення економічної свободи.

Дисертант вважає однією з основних проблем сучасної теорії демократизації наукову аргументацію ефективних шляхів подолання негативних виявів бюрократизму у механізмах владних відносин, умовою чого є зростання ролі громадськості у контролі за інститутами державної влади. Досягнення цієї мети можливе тільки завдяки децентралізації і деконцентрації влади. Безпосередньо демократизація політичних механізмів владних відносин здійснюється органами самоорганізації територіальних громад, органами місцевого самоврядування та інститутами державних і недержавних владних відносин.

У **“Висновках”** подано основні теоретичні підсумки роботи, що відображають сутнісний зміст концепції, представленої на захист.

Дослідження теоретико-методологічних засад владних відносин дало можливість всебічно проаналізувати особливості теорії та історії політичних механізмів регулювання владних відносин. Реалізована мета і виконані завдання дозволяють зробити основні висновки.

1. Обґрунтування теоретико-методологічних засад владних відносин на основі дослідження історіографії має самостійне науково-практичне значення, розширюючи простір і основу нових концептуальних підходів до трансформування традиційної влади і всього суспільства. Провідну роль у вирішенні вказаних завдань відіграє подолання тоталітарних і авторитарних механізмів влади та розробка концепції демократичних політичних механізмів регулювання владних відносин. Ступінь ефективності політичних механізмів влади є суттєвим показником рівня демократичності, гуманності і організованості українського суспільства.

2. Нові можливості використання теоретико-методологічного інструментарію дослідження полягають у поглибленні наукової розробки понять “владні відносини”, “механізми влади”, “регулювання владних відносин”. У авторській інтерпретації категорія “політичний механізм регулювання владних відносин” визначена як сукупність пристроїв, станів, процесів і елементів (підмеханізмів), з яких формується і за якими функціонує політична система суспільства, всі без винятку її складові компоненти – законодавчий механізм, механізм зміни влади тощо. Схема теоретичної інтерпретації категорії „політичні механізми регулювання владних відносин” включає в себе такі основні елементи (підмеханізми): організаційний, підпорядковувачий, мобілізаційний, регулюючий, координаційний, комунікаційний, інформаційний, оптимізуючий і контролюючий. Механізми влади бувають різноманітними за призначенням і за конструкціями.

3. На основі ретроспективного аналізу ідей і концепцій політичних механізмів регулювання владних відносин в історії української державності доведено, що першими протомеханізмами владних відносин були княжа влада, рада бояр (дума) та збори громадян (віче), звичаєве право, Рада генеральних старшин. В офіційних політико-правових актах Війська Запорізького, написаних Пилипом Орликом, була зроблена одна з перших у світовій практиці спроба формування такого політичного механізму регулювання владних відносин, як механізм поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову гілки влади.

4. Одним із результатів дисертації є розробка концептуальних і теоретико-методологічних засад, ідей і теорії розвитку політичних механізмів регулювання владних відносин, що закріплюють орієнтацію влади на структурну трансформацію політичної системи українського суспільства. Провідну роль відіграють підходи й механізми запропонованої концепції владно-управлінської відповідальності, реалізація яких ґрунтується на демократизації відповідної інституціонально-цільової основи законодавчого, виконавчого і судового механізмів влади. Такою основою є систематизовані і запропоновані до науково-практичного використання специфічні політичні механізми регулювання владних відносин: поділ влади, виборчий механізм зміни влади, механізм

парламентської відповідальності уряду, механізм реалізації міжнародно-правових норм у системі національних владних відносин, механізм прийняття та виконання політичних рішень, механізм соціального партнерства між громадськістю, владою і бізнесом та інші.

5. У теорії необхідно передбачити наявність різних напрямів оптимізації політичних механізмів влади: реалізація резервів суб'єктів владних відносин; звільнення інститутів влади від функцій оперативного втручання у владні відносини; зміщення регулюючої діяльності у сферу прогнозування, координації та розвитку механізму саморегуляції суб'єктів влади; поєднання різних політичних механізмів регулювання владних відносин, що забезпечить мінімізацію негативних наслідків трансформаційних змін в Україні; надання суб'єктам влади самостійності і свободи вибору механізмів задоволення людських потреб; ліквідація старих командно-адміністративних механізмів і постійне оновлення теоретико-організаційних форм і принципів функціонування інститутів влади; запровадження альтернативності суб'єктів влади та способів і механізмів їх самореалізації в системі владних відносин.

6. Історико-політологічний аналіз праць вітчизняних і зарубіжних дослідників показує необхідність демократизації всіх механізмів політико-владних, соціальних і економічних відносин. У процесі теоретичного осмислення шляхів демократизації владних відносин розкрито їх інституціональні та функціональні, внутрішні і зовнішні механізми, доведено коректність досліджуваних шляхів з позицій теорії управління, організації і регулювання. Йдеться про раціональні пропорції між ринковими і державними, політичними механізмами, про демонтаж механізмів командної економіки і впровадження нових механізмів регулювання, як державних, так і політичних, та механізмів громадянського суспільства.

7. Узагальнення концепцій трансформації державної влади переконує, що вона має відбуватися у відповідності з такими головними принципами і вимогами: здійснення згідно з чинною Конституцією України та політико-правовими і моральними законами, нормами і принципами; виконання виключно інститутами і особами, що наділені владно-правовими повноваженнями; забезпечення єдності і внутрішньої цілісності у межах суспільного, державно-політичного устрою України. Окреслена сфера регулювання владних відносин у сформованій автором концепції визначає їх системоутворюючі ознаки і механізми, а також політичні пріоритети трансформації українського суспільства.

**Основні положення дисертаційного дослідження
викладені у таких публікаціях автора:**

1. Іщенко О.М. Концептуальні засади дослідження політичних механізмів соціального регулювання інститутів влади // Політологічний вісник. – 2004. - Випуск 17. – С. 103-110.
2. Іщенко О. Політичні пріоритети трансформування держави // Політичний менеджмент. – 2005. - №2 (11). – С. 78-88.
3. Іщенко О.М. Сутність і особливості оптимізації політичних механізмів регулювання владних відносин за умов трансформації українського суспільства // Нова парадигма. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2005. – Випуск 49.– С. 167-177.
4. Іщенко О.М. Ретроспективний аналіз політичних механізмів регулювання владних відносин у процесі становлення української державності // Політологічний вісник. – 2005. – Випуск 20. – С. 200-209.
5. Іщенко О. Система соціального регулювання політичної влади // Матеріали XIII наукової сесії Осередку Наукового товариства ім. Шевченка у Черкасах. – Черкаси, 2002. – С. 32-34.
6. Іщенко О. Соціально-моральні фактори функціонування інститутів політичної влади (в аспекті активізації участі сільської молоді) // Матеріали всеукраїнської конференції “Сільська молодь: проблеми і перспективи”. – К.: Знання України, 2003. – С. 67-78.
7. Іщенко О. Інституціональні основи функціонування влади та її регулювання // Матеріали XIV наукової сесії Осередку Наукового товариства ім. Шевченка у Черкасах. – Черкаси, 2003. – С. 51-52.
8. Іщенко О. Інноваційний менеджмент у системі інститутів влади // Матеріали міжнародної наукової конференції “Управління активними системами в бізнесі, освіті, техніці”. – Черкаси, 2003. – С. 9-10.
9. Іщенко О. Вплив глобальних світових трансформацій на політичні механізми регулювання інститутів влади в Україні // Матеріали XV наукової сесії Осередку Наукового товариства ім. Шевченка у Черкасах. – Черкаси, 2004. – С. 109-111.

АНОТАЦІЯ

Ищенко О. М. Політичні механізми регулювання владних відносин в умовах трансформації українського суспільства: історико-політологічний аналіз. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.01 – теорія та історія політичної науки. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 2006.

У дисертації проаналізовано теоретико-методологічні засади вивчення влади і політичних механізмів владних відносин. Конкретизовано теоретико-методологічний інструментарій проблеми та концептуальні пріоритети трансформування держави і механізмів владних відносин. Проведено дослідження історіографії проблеми і компаративний аналіз підходів, ідей та доктрин сучасної науки в інтерпретації політичних механізмів регулювання владних відносин.

Виконано ретроспективний аналіз ідей і концепцій української державності та виникнення і розвитку механізмів влади. Автором визначені основні напрямки оптимізації та проаналізовані теорії і концепції щодо шляхів демократизації політичних механізмів регулювання владних відносин в умовах трансформації українського суспільства.

Ключові слова: історико-політологічний аналіз, влада, владні відносини, теорія та історія владних відносин, політичні механізми регулювання владних відносин, трансформація, оптимізація, теорія демократизації.

АННОТАЦИЯ

Ищенко О.Н. Политические механизмы регулирования властных отношений в условиях трансформации украинского общества: историко-политологический анализ. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук по специальности 23.00.01 – теория и история политической науки. Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 2006.

В диссертации на основе теоретико-методологических подходов к феномену власти проанализированы концептуальные, методологические основы теории и истории политических механизмов регулирования властных отношений в условиях трансформации украинского общества. Получила дальнейшее развитие конкретизация теоретико-методологического инструментария проблем отношений власти, механизмов власти и категории “политические механизмы регулирования властных отношений”. Исследована концептуализация, то есть определение на общегосударственном и общенациональном уровне концепции согласно положениям и идеям Конституции Украины и действующему законодательству, политических приоритетов трансформирования государства относительно механизмов властных отношений.

К существенным теоретико-методологическим результатам работы можно отнести систематизацию историографии проблемы и основных концепций, доктрин исследования институтов и механизмов политической власти в современной теории политики. В этой связи значительное внимание уделяется компаративистскому анализу подходов, идей и доктрин политической науки в теоретико-методологической интерпретации сущности и тенденций развития власти и политических механизмов регулирования властных отношений.

В диссертации выделены и проанализированы наиболее перспективные подходы и механизмы предложенной концепции властно-управленческой ответственности, реализация которых основывается на оптимизации соответствующей институционально-целевой основы законодательного, исполнительного и судебного механизмов власти. Такой основой являются систематизированные и предложенные к научно-практическому использованию специфические политические механизмы регуляции властных отношений: разделение власти, избирательный механизм смены власти, механизм парламентской ответственности правительства, механизм реализации международно-правовых норм в системе национальных отношений власти, механизм принятия и исполнения политических решений, механизм социального партнерства между общественностью, властью и бизнесом и другие.

На основе ретроспективного анализа выполнено исследование исторических идей и концепций украинской государственности, как основного института власти и его главных политических механизмов регулирования властных отношений. Обобщаются методы исследования регулятивных взаимодействий общества, государства и личности в процессе возрастающей синергии техногенного типа цивилизации и адекватной этой тенденции трансформации украинского общества. Автором конкретизирован политологический аспект оптимизации и проанализированы особенности современной теории

демократизации политических механизмов регулирования отношений власти в Украине в трансформационный период.

Разработанные в диссертации научно-прикладные положения, подходы и модели способствуют созданию целостной системы технологий как интегративного использования демократических механизмов власти. В результате историко-политологического анализа обобщены изложенные в политической науке точки зрения и интерпретации относительно реальных путей преодоления тоталитарных и авторитарных, а также внедрения демократических политических механизмов регулирования отношений власти в соответствии со стратегией трансформирования украинского общества.

Основные результаты работы нашли отражение в девяти научных работах, четыре из которых опубликованы в специальных научных изданиях ВАК Украины по политическим наукам.

Ключевые слова: историко-политологический анализ, власть, властные отношения, теория и история властных отношений, политические механизмы регулирования властных отношений, трансформация, оптимизация, теория демократизации.

ANNOTATION

Ishchenko O. M. Political mechanisms of regulating power relations under conditions of Ukrainian society transformation: historico-political analysis. – Manuscript.

Dissertation for the degree of candidate of political sciences, speciality 23.00.01 – theory and history of political science. The Dragomanov National Pedagogical University, Kiev, 2006.

In this thesis theoretico-methodological principles of studying power and political mechanisms of power relations are analyzed. Theoretico-methodological instruments of the problem and conceptual priorities of transforming the state and mechanisms of power relations are detailed. The research of historiography of the problem and comparative analysis of approaches, ideas and doctrines of contemporary science in interpreting political mechanisms of regulating power relations has been carried out.

Retrospective analysis of ideas and concepts of Ukrainian state power and the appearance and development of power mechanisms has been done. The author determined the main directions of optimization and analyzed theories and concepts as to the ways of democratization of political mechanisms of regulating power relations under conditions of transformation of Ukrainian society.

Key words: historico-political analysis, power, power relations, theory and history of power relations, political mechanisms of regulating power relations, transformation, optimization, theory of democratization.